

ЕЛІНА ЄВГЕНІЇВНА СІЛАНТЬЄВА,

кандидат юридичних наук,
Фрунзенський районний суд м. Харкова;
e-mail: silantyevae@ukr.net

**СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРМАЛЬНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА**

Репрезентовано всебічний аналіз підходів до розуміння сутності категорій «верховенство права» і «формальна визначеність», проведено співвідношення цих категорій. Зазначено, що формальна визначеність права передбачає наявність сукупності точних, однозначних та прозорих правових приписів до процесів не лише правотворчості, а й правозастосування, покликаних забезпечити реалізацію прав, інтересів та свобод індивіда, а також захист від можливих проявів державного свавілля.

Ключові слова: право, принципи права, верховенство права, принцип верховенства права, формальна визначеність, визначеність, визначеність права.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Коли йдеться про верховенство права, в європейській правовій думці існує позиція, що верховенство права охоплює не лише формальні правові межі, але й спрямоване на досягнення демократичних засад суспільства і становлення правопорядку. Із цього приводу слід зазначити, що концепція верховенства права є наріжним каменем діяльності ОБСЄ у царині захисту прав людини та демократизації. Вона не лише охоплює офіційні правові рамки, а також спрямована на справедливість, основу на повному визнанні людської гідності. Держави-учасниці ОБСЄ продовжують удосконалення системи правосуддя, що гарантує повагу основних прав і свобод¹.

Для Організації Об'єднаних Націй верховенство права є принципом управління, при якому всі особи, установи й організації, державні та приватні, включаючи саму державу, підзвітні перед законами, що офіційно оприлюднюються, однаково виконуються та відповідають міжнародним нормам і стандартам прав людини. Цей принцип вимагає низки заходів для забезпечення дотримання принципів верховенства права, рівності перед законом, підзвітності закону, справедливості у застосуванні закону, розподілу влади, участі у прийнятті рішень, правової визначеності, уникнення свавілля, а також процедурної та юридичної прозорості².

¹ Rule of law // OSCE : сайт. URL: <https://www.osce.org/rule-of-law> (дата звернення: 20.12.2020).

² What is the Rule of Law // United Nations : сайт. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/what-is-the-rule-of-law/> (дата звернення: 20.12.2020).

Американська асоціація адвокатів розуміє верховенство права як сукупність принципів, або ідеалів, для забезпечення впорядкованого та справедливого суспільства. Багато країн у всьому світі прагнуть підтримувати верховенство права. Згідно з цим принципом кожен має однаковий статус відповідно до закону, всі несуть відповідальність перед законодавством, існують чіткі та справедливі процеси забезпечення виконання законодавства, існує незалежна судова влада, а права людини гарантовані для всіх³. За цих обставин дослідження формальної визначеності верховенства права є актуальним науковим завданням, адже формальна визначеність і верховенство права – правові явища, які безпосередньо пов'язані між собою, що вказується в європейській та міжнародній юридичній думці.

Стан дослідження проблеми

Питанням верховенства права присвячені численні наукові публікації вітчизняних та закордонних авторів. Зокрема, М. Хаустова досліджувала зміст принципу верховенства права, його роль у модернізації правової системи України [1]. Р. Падалка розглянув принцип верховенства права в європейському контексті, визначив окремі проблеми верховенства права в сучасній Україні, проблеми взаємодії права та закону в контексті реалізації ідеї правової держави [2, с. 164; 3]. Т. Чепульченко досліджено сучасні тенденції утвердження принципу

³ Rule of Law // American Bar Association : сайт. URL: https://www.americanbar.org/groups/public_education/resources/rule-of-law/ (дата звернення: 20.12.2020).

верховенства права в контексті природно-правового спрямування, а також указується на особливості правотворення, зокрема з огляду на розмежування поняття права та закону [4, с. 185]. М. Козюброю було розкрито взаємозв'язки між верховенством права, правами людини і місцевим самоврядуванням, а також окреслено коло проблем, пов'язаних із захистом прав людини [5, с. 67]. М. Братасюк, О. Росоляк висвітлили проблему співвідношення принципів верховенства права та законності [6, с. 11]. В. Гапотій здійснив аналіз проблем, що виникають у розумінні та застосуванні принципу верховенства права в сучасній юриспруденції внаслідок наявності істотних відмінностей між значеннями слів право і закон у вітчизняній правовій школі та їхніми загальноживаними історичними значеннями, а також значеннями їхніх західно-правових еквівалентів [7, с. 2]. П. Гуйван досліджено такий складовий елемент поняття «верховенство права», як правова визначеність. Підкреслюється, що визначеність має стосуватися насамперед правової норми як вихідного елементу юридичного регулювання [8, с. 11]. В. Кравчук було визначено зміст принципу правової визначеності як необхідної складової верховенства права [9, с. 10]. Водночас слід зазначити, що у фаховій юридичній літературі питання про співвідношення формальної визначеності та принципу верховенства права не набуло самостійного наукового дослідження, що деталізує та актуалізує обрану тему.

Мета і завдання дослідження

Мета цієї статті полягає в дослідженні співвідношення формальної визначеності як багатоаспектного юридичного явища та верховенства права.

Мета конкретизується в таких завданнях:

- з'ясувати місце формальної визначеності у механізмі правового регулювання;
- окреслити сутність формальної визначеності і провести її співвідношення з принципом верховенства права.

Наукова новизна дослідження

Здійснено комплексний аналіз таких юридичних категорій, як «формальна визначеність» і «верховенство права», проведено їх співвідношення. На підставі цього зазначається, що формальна визначеність є похідним елементом верховенства права і слугує чіткою й беззаперечному розумінню норми права.

Виклад основного матеріалу

Для розбудови демократичної і незалежної держави важливим є не лише формальна

конституціоналізація принципу верховенства права, який стає запорукою розвитку в суспільстві вищої справедливості, соціальної рівності та відчуття повної захищеності. Адже саме цей принцип відіграє важливу роль у процесі виникнення правової держави, де верховенство права займає почесне місце серед інших принципів, тому що він пронизує всі відносини суспільного життя і повинен братися за основу у здійсненні діяльності органами державної влади.

Необхідно звернути увагу на те, що, відповідно до формального підходу, принцип верховенства права може застосовуватися не тільки в демократичній державі, а й у тих державах, де панують аристократія, олігархія чи диктаторська влада [2, с. 43]. Звернення до аксіологічних аспектів верховенства права в сучасній юридичній літературі продиктоване, з одного боку, неможливістю дати єдиновірної, остаточної дефініції цього феномена, яка б охопила усі можливі випадки та життєві обставини його реалізації (чи нереалізації), а з іншого, – усвідомленням ненормативної природи правових цінностей, які складно (а іноді навіть шкідливо) формалізувати у законодавчих текстах чи міжнародних договорах [10, с. 208]. Саме тому для розуміння цієї юридичної категорії необхідно проаналізувати наукові доробки, що стосуються означеної тематики, дослідити підходи як вітчизняних, так і закордонних дослідників.

Е. Юргенс зауважує, що поняття верховенства права (*prééminence du droit*), поряд із поняттями плюралістичної демократії та прав людини, є основоположним принципом і загальноєвропейською цінністю, визнаною, зокрема, в Статуті Ради Європи і прецедентному праві Європейського суду з прав людини¹.

К. Ліндгрєн стверджує: «на базовому рівні верховенство права – це концепція, згідно з якою і уряд, і громадяни знають закон і підкоряються йому»².

Н. Чої зазначає, що верховенство права – це специфічний механізм, процес, інститут, практика або норма, що підтримує рівність усіх громадян перед законом, забезпечує форму

¹ Jurgens E. The Principle of the Rule of Law // Parliamentary Assembly : сайт. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11593&lang=EN> (дата звернення: 18.12.2020).

² What is the Rule of Law? // Rule of Law Education Centre : сайт. URL: <https://www.ruleoflaw.org.au/what-is-the-rule-of-law/> (дата звернення: 18.12.2020).

правління та, в цілому, запобігає самовільному використанню влади¹.

Верховний суд США визначає верховенство права як принцип, відповідно до якого всі особи, установи й організації підзвітні законодавству, яке є: публічно оприлюднене, дотримується, визнається, відповідає міжнародним принципам прав людини².

В українському праві верховенство права реалізується в різних галузях права через механізм дії права, оскільки пов'язаний із залученням нормативів і цінностей фундаментальних галузей під час виконання завдань на всіх рівнях ієрархії галузей права – від профільюючих до комплексних [11, с. 187].

П. Рабінович розглядає верховенство права як панування права в суспільстві, його визначальну роль у відносинах між учасниками суспільного життя, в діяльності державних та недержавних організацій, соціальних спільнот, об'єднань. Верховенство права має самостійний характер лише у випадку, коли саме право інтерпретується як явище, що виникає та існує незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів [12, с. 30].

В. Тертишник, О. Сачко дотримуються думки, що верховенство права – система правового і суспільного устрою, де природні права і свободи людини знайшли законодавче закріплення, визнані найвищою цінністю суспільства, а їх забезпечення стає пріоритетом держави, де сама влада перебуває під контролем закону, обмежується правом, а саме право створює таку систему правовідносин, за якої максимально усуваються можливості свавілля чиновників [13, с. 17; 14, с. 96].

На думку Т. Чепульченко, верховенство права – це реальне відображення нормальної ситуації випереджувального розвитку природних прав людини порівняно з розвитком системи об'єктивного юридичного права та правової системи [4, с. 186].

Конституційний Суд України також не залишився осторонь означеного питання. Він також здійснює тлумачення терміна «верховенство права». Зокрема, верховенство права Суд розуміє як панування права в суспільстві³.

У цьому ракурсі він зазначає, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства⁴. Як бачимо, здійснюючи роз'яснення терміна, Конституційний Суд України вказує на втілення його у правотворчій та правозастосовній діяльності. Водночас Конституційний Суд України в наступному рішенні встановлює, що верховенство права означає, що органи державної влади обмежені у своїх діях заздалегідь регламентованими та оголошеними правилами, які дають можливість передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах, і, відповідно, суб'єкт правозастосування може передбачити й планувати свої дії та розраховувати на очікуваний результат⁵. Таким чином, Конституційний Суд України у своїх рішеннях не лише визначає сутність цього терміна, а й встановлює сферу його застосування.

Розглянувши підходи до розуміння сутності верховенства права, на нашу думку, слід з'ясувати зміст концепції верховенства права. У цьому разі ми можемо не брати до уваги розбіжності, що існують із приводу її визначення, і використати доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії), що вказує на такі необхідні елементи

Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : від 02.11.2004 № 15-рп/2004 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 19.12.2020).

⁴ Там само.

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» : від 20.06.2019 № 6-р/2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19> (дата звернення: 19.12.2020).

¹ Choi N. Rule of law. Political philosophy // Britannica : сайт. URL: <https://www.britannica.com/topic/rule-of-law> (дата звернення: 18.12.2020).

² Rule of Law // United States Courts : сайт. URL: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/overview-rule-law> (дата звернення: 18.12.2020).

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного

верховенства права, як: 1) законність, у тому числі прозорість, підзвітність і демократичний порядок ухвалення законів; 2) правова визначеність, яка передбачає легкість та доступність з'ясування змісту права і забезпечену юридичними засобами можливість скористатися цим правом у нормативно регламентованих ситуаціях; 3) заборона державного свавілля, у тому числі обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень, публічність інформації щодо державної влади; 4) ефективний доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судах, судовий контроль за законністю та конституційністю актів державної влади, функціонування незалежної адвокатури, виконання рішень судів; 5) дотримання прав людини, передусім гарантованість права на ефективний засіб правового захисту, на справедливий суд, на розгляд справи компетентним суддею, право бути вислуханим, презумпція невинуватості, заборона зворотної дії норм права, крім тих, що скасовують чи пом'якшують юридичну відповідальність; б) недискримінація і рівність перед законом, що передбачає відсутність законів, які містять дискримінаційні положення відносно певних осіб або їх груп або закріплюють правові привілеї, заборону дискримінаційного тлумачення або застосування закону [15, с. 30].

У березні 2011 р. у Стамбулі Венеціанська комісія ухвалила спеціальну Доповідь «Верховенство права» [16, с. 200–201]. Додатком до цієї Доповіді є «Контрольний перелік питань для оцінювання стану верховенства права в окремих державах» за зазначеними елементами. Наприклад, за елементом «юридична визначеність» (*legal certainty*) такими питаннями є: а) чи всі закони публікують; б) чи є неписане право, чи доступне воно; с) чи встановлено межі юридичної дискреції, наданої виконавчій владі; д) чи містяться в законах положення про винятки; е) чи зрозумілою мовою написано закони; ф) чи заборонено зворотню дію законів; г) чи встановлено обов'язок дотримуватися закону; h) чи йдеться про заперечення (оскарження) остаточного рішення національного суду; i) чи є судова практика національних судів послідовною; j) чи є національне законодавство загалом придатним для застосування, чи забезпечено його виконання; k) чи здійснюють систематичне оцінювання законодавства [16, с. 202].

Верховенство права в суспільстві як основний принцип правової держави зумовлює й інші принципи, зокрема підпорядкування закону самої держави та її органів, посадових

осіб, інших організацій, громадян. Він повинен бути справедливим, гуманним, закріплювати невід'ємні природні права кожної людини: право на життя, на свободу, на особисту недоторканність. Але свобода не є абсолютною. Вона допускає обмеження, тобто має певну міру. Закони та інші нормативні акти, які видає держава, узгоджуються з правами людини, підпорядковані принципу їх непорушності [4, с. 186–187; 17, с. 76].

Отже, принцип верховенства права означає, що в правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, у руках яких перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади [4, с. 187].

Визначивши сутність загальних особливостей верховенства права, на нашу думку, слід перейти до з'ясування сутності формальної визначеності з метою проведення співвідношення цих категорій.

Звертаючись до здійснення аналізу формальної визначеності, в першу чергу, необхідно звернути увагу на європейський досвід і позиції Конституційного Суду України щодо розуміння означеної категорії. Так, Європейська комісія за демократію через право у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що однією зі складових верховенства права є правова (формальна) визначеність; вона вимагає, щоби правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій правовідносин, що виникають (пункти 41, 46 Доповіді) [18].

Конституційний Суд України вважає, що принцип правової (формальної) визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності¹.

На думку О. Цельєва, формальна визначеність полягає в тому, що правова норма починає міститися в письмовому тексті, який має раціональну структуру, що дає змогу суб'єктам

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту»: від 20.12.2017 № 2-р/2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17> (дата звернення: 20.12.2020).

права більш чітко визначати свої права та обов'язки, тобто бути впевненими щодо правових можливостей, як власних, так і інших учасників правовідносин [19, с. 20].

В. Савенко стверджує, що формальна визначеність права обґрунтовується тим, що поведінка суб'єктів у певному вигляді нормативної моделі фіксується в нормах права як права та обов'язки всіх осіб суспільних відносин [20, с. 101].

У межах означеної тематики І. Шалінська зауважує: «формальна визначеність правової норми полягає у її точному та безспірному позначенні обставин, які породжують правові наслідки [21, с. 105; 22, с. 509], встановленні чітко сформульованого правила обов'язкової поведінки, закріпленого у юридичних документах» [21, с. 105; 23, с. 259].

Щоб розкрити зміст формальної визначеності права, слід акцентувати увагу на вимогах, які випливають з неї: 1) чітке формулювання правової норми; 2) чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення права, інтересу чи свободи; 3) обов'язковість оприлюднення нормативно-правових актів (*non obligat lex nisi promulgata*); 4) заборона внесення непередбачуваних змін до законодавства [24, с. 96–97].

С. Погребняк до основних процедурних вимог, із дотриманням яких пов'язується формальна визначеність права, відносить також вимогу про обов'язкове оприлюднення актів; вимогу, що забороняє зворотню силу актів; розумну стабільність права; послідовну правотворчість; вимогу надання достатнього часу для змін у системі правовідносин, викликаних прийняттям нового закону [24, с. 97; 25, с. 50].

Л. Макаренко зазначає, що формальна визначеність права розуміється більшістю авторів як «визначеність правових норм за формою», – тобто поняття, яке не торкається логіко-юридичного змісту норми. На основі цієї позиції вчена доходить висновку, що зрозумілість, чіткість (визначеність змісту правових приписів) – це, скоріше, не ознака, а вимога, яка зумовлює ефективність його дії [24, с. 97; 26, с. 37].

Проте зазначимо, що складовою фундамента, на якому базуються більш специфічні й детальні правила та принципи правового регулювання, є верховенство права, важливими складовими, необхідними наслідками й умовами реалізації якого є чіткість змісту права, пропорційність та добросовісність, що дає змогу говорити про існування ще однієї сутнісної властивості права – його формальної визначеності [24, с. 97].

Як зазначає С. Головатий, норма закону не може розглядатись як «право», якщо її не сформульовано з достатньою мірою чіткості, яка дає громадянину змогу регулювати свою поведінку; тобто громадянин має передбачити наслідки, до яких може призвести та чи інша його дія [24, с. 97; 27, с. 184]. Отже, верховенство права поряд із формальною визначеністю охоплює правову ефективність (баланс інтересів), а також пропорційність у праві. Усі ці елементи характеризують основну ознаку поняття верховенства права – передбачуваність правових приписів [24, с. 97].

Цікавою є думка В. Шаповала, що норма права все ж не обов'язково повинна передбачати абсолютну визначеність: досвід показує, що це неможливо. Більше того, хоча визначеність бажана, вона може набувати ознак надмірної «скам'янілості», тоді як право повинно мати здатність відображати реальний стан суспільного життя, що змінюється. Відповідно, багато законів наповнені «розмитістю», нечіткою термінологією. Тлумачення та застосування таких нормативно-правових актів є завданням практики [24, с. 97; 28, с. 291].

Існування такої властивості права, як його формальна визначеність, сприяє утвердженню принципу «законні очікування», який широко застосовується у практиці Європейським судом з прав людини та Судом Європейського Співтовариства. Законні очікування – це право особи у своїх діях розраховувати на сталість існуючого законодавства. Цей принцип спрямований на те, щоб у випадках, коли особа переконана, що досягне певного результату, якщо буде діяти відповідно до норм правової системи, забезпечити захист цих очікувань. Однак принцип законних очікувань підлягає певним обмеженням. Перше з них – критерій доцільності (захищаються законні очікування лише розсудливих і обачних осіб). По-друге, на цей принцип можна посилається лише у випадку, коли очікування мають законний характер [24, с. 97].

Виходячи з усього наведеного, можна зазначити: одним з основоположних аспектів захисту прав і свобод людини є формальна визначеність права, яка, у свою чергу, є гарантією міцного правопорядку – стану впорядкованості відносин у суспільстві [24, с. 97].

Формальна визначеність права передбачає наявність сукупності точних, однозначних та прозорих правових приписів до процесів не лише правотворчості, а й правозастосування, покликаних забезпечити реалізацію прав, інтересів та свобод індивіда, а також захист від можливих проявів державного свавілля. Останнє, у свою чергу, досягається дотриманням

законодавцем правил законодавчої техніки у процесі формування нормативних приписів. Тому нині гостро постає необхідність в адекватному правовому регулюванні нормотворчого процесу. У зв'язку з цим як засіб забезпечення формальної визначеності права необхідно сформулювати вимоги до нормотворчого процесу, які полягають у забезпеченні відповідної нормативної врегульованості нормотворчої діяльності, питань дотримання юридичної техніки, стандартів і принципів побудови нормативно-правових актів [24, с. 97].

Висновки

Підбиваючи підсумки дослідження, маємо зазначити, що верховенство права є важливим елементом функціонування сучасної держави. Водночас для належної реалізації означеного

принципу йому має бути притаманна визначеність, яка постає однією з важливих характеристик права. Формальна визначеність обумовлює чіткість, ясність змісту інтерпретаційних і правозастосовних актів, правомірність дій посадових осіб, поведінки громадян. Від неї залежить ефективність роботи механізму правового регулювання, досягнення потрібних людям результатів, що мають юридичне значення.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що формальна визначеність є похідним елементом верховенства права і слугує чіткому й беззаперечному розумінню норми права. Саме це дає можливість однаково розуміти одну й ту саму правову норму в різних життєвих ситуаціях. Це дозволяє уникнути низки непорозумінь, правопорушень і неправильного розуміння життєвих ситуацій.

Список бібліографічних посилань

1. Хаустова М. Г. Верховенство права – як основоположний принцип правової системи України в умовах модернізації // *Права людини і демократія* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (м. Харків, 15 трав. 2018 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. Д. Гончаренко та ін. Харків, 2018. С. 40–45.
2. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.
3. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 24. С. 365–371.
4. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 185–188.
5. Козюбра М. І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 67–71.
6. Братасюк М. Г., Росоляк О. Б. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 11–17.
7. Гапотій В. Д. Верховенство права: сучасні наукові концепції : монографія. Мелітополь : Мелітополь. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2016. 194 с.
8. Гуйван П. Д. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 11–21.
9. Кравчук В. Зміст принципу правової визначеності як необхідної складової верховенства права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 10–15.
10. Горобець К. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 207–213.
11. Карась А. Г. Верховенство права як ціннісна характеристика права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 185–190.
12. Рабінович П. М. Громадянське суспільство і правова держава (загальнотеоретичні міркування). *Українське право*. 1996. № 3. С. 26–32.
13. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. 432 с.
14. Сачко О. В. Доктринальна модель принципу верховенства права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25), т. 3. С. 96–100.
15. Погребняк С. П. Верховенство права в Україні: передумови та перспективи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 29–36.
16. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 198–212.
17. Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 лют. 1998 р.). Київ : Гнозис, 1998. 226 с.
18. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/230566483.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).

19. Цельєв О. В. Сфери і способи впливу держави на право. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 20–22.
20. Савенко В. В. Закон у структурі правової реальності: філософсько-правовий аналіз : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2017. 412 с.
21. Шалінська І. В. Ознаки та види актів «м'якого права». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 23, ч. 1, т. 1. С. 104–107.
22. Теория государства и права / под ред. М. Н. Марченко. М. : Проспект, 2004. 640 с.
23. Общая теория государства и права : учебник / под общ. ред. В. А. Кучинского. М. : Изд-во деловой и учеб. лит., 2004. 656 с.
24. Романюк Є. О. Формальна визначеність права як підстава визначення меж людської свободи. *Молодий вчений*. 2014. № 5 (2). С. 95–98.
25. Погребняк С. П. Вимоги до нормативно-правових актів, які випливають з принципу правової визначеності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 42–53.
26. Макаренко Л. О. Теоретичні закономірності дії правових приписів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 171 с.
27. Головатий С. П. Верховенство права : монографія : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. Кн. 2: Верховенство права: від доктрини до принципу. 653 с.
28. Шаповал В. Свобода та «природні права» людини як основа людського виміру права // *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : матеріали I Всеукр. круглого столу (м. Львів, 16–17 вересня 2005 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : Край, 2006. С. 286–295.*

Надійшла до редколегії 21.12.2020

СИЛАНТЬЕВА Э. Е. СООТНОШЕНИЕ ФОРМАЛЬНОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ И ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Представлен всесторонний анализ подходов к пониманию сущности категорий «верховенство права» и «формальная определенность», проведено соотношение этих категорий. Отмечено, что формальная определенность права предполагает наличие совокупности точных, однозначных и прозрачных правовых предписаний к процессам не только правотворчества, но и правоприменения, призванных обеспечить реализацию прав, интересов и свобод индивида, а также защиту от возможных проявлений государственного произвола.

Ключевые слова: право, принципы права, верховенство права, принцип верховенства права, формальная определенность, определенность, определенность права.

SILANTEVA E. E. CORRELATION OF FORMAL CLARITY AND RULE OF LAW

Comprehensive analysis of approaches to understanding the essence of the categories of “rule of law” and “formal clarity” has been carried out within the framework of the conducted research. The author in order to properly understand the category of “rule of law”, has provided the views of both international and domestic researchers, who determine its essence.

The author of the work has determined the content of the concept of the rule of law on the basis of the characteristics of the rule of law. A comprehensive analysis of the reports of the European Commission and the Venice Commission on the elements of the rule of law has been conducted. Particular attention has been also paid to the essence of the rule of law principles, which are reflected in those documents. The main requirements relating to the rule of law principle, as well as the main purpose of this principle have been provided.

The author has conducted the analysis of approaches to understanding and clarifying the essence of formal clarity provided to this category by both domestic and international researchers. The main requirements for formal clarity have been provided. The procedural requirements inherent in formal clarity have been also separately mentioned in the research.

On the basis of the conducted complex characteristic and defining the essence of the categories of “rule of law” and “formal clarity” the author has carried out the analysis of their parity. The approaches of domestic and international researchers in this regard have been provided. It has been emphasized that one of the fundamental aspects of the protection of human rights and freedoms is the formal clarity of law.

It has been noted in the conclusion that the formal clarity of law implies a set of precise, unambiguous and transparent legal requirements for both lawmaking and law-enforcement processes designed to ensure the realization of human rights, interests and freedoms, as well as protection against possible manifestations of state arbitrariness that makes it possible to avoid a number of mistakes, offenses and misunderstandings of life situations.

Key words: law, law principles, rule of law, rule of law principle, formal clarity, clarity, clarity of law.